

VOCABULARI ANTIC DE CREVILLENT

*A la senyora Maria Planelles Mas, la 'Maria la Toconà',
crevillentina, de qui tantes coses vaig aprendre del meu parlar,
amb gratitud immensa. Que al cel siga.*

INTRODUCCIÓ

És gairebé un tòpic en dialectologia l'alt grau de contaminació lèxica dels parlars catalans del sud del domini lingüístic, en especial del valencià meridional del Vinalopó, o de l'antiga Governació d'Oriola. Resulta evident que en aquesta zona hi ha una gran quantitat de castellanismes, que hi han penetrat a causa de la situació extrema del parlar i que no trobarem en altres llocs del nostre territori. Aquests castellanismes són motiu que bona part dels parlants d'aquesta contrada contemplen la seua llengua com si fos una mena de barreja, i la fidelitat excessiva a les formes locals, barbarismes inclosos, provoca una resistència pregona a adoptar formes genuïnes o normatives, fins i tot en estudiants de llengua materna catalana que han tingut accés a l'escolarització en la parla pròpia.

Tanmateix, creiem que hi ha prou evidències per concloure que no fa molts anys no existia tal barreja lèxica, i que bona part dels castellanismes de la zona són d'ús ben modern. Les generacions més grans del Vinalopó són dipositàries d'un lèxic català molt menys contaminat que el que fa servir el jovent i, en ocasions, conserven paraules —com ara *habitança*— que la normativa ha bandejat per manca d'un coneixement global prou exhaustiu de tots els nostres parlars.

Alhora, en aquestes zones trobem paraules i variants ben interessants des del punt de vista de la dialectologia, algunes ja recollides pel *DCVB*, però moltes altres encara no publicades en cap diccionari o vocabulari.

Bona part d'aquest tresor lèxic es veu ara en perill de desaparèixer, perquè són paraules que en molts casos no han estat transmeses als més jòvens, a causa de la forta pressió que l'escolarització i els mitjans de comunicació en castellà han exercit sobre aquests. La forma de parlar dels avis és contemplada com a arcaica i els models de correcció els segueix donant el castellà. Fóra també molt recomanable que, mentre es fa estudiar als nostres alumnes la normativa catalana, es donés cabuda en els plans d'estudis locals al coneixement d'algunes formes dialectals, ben dignes de ser conservades en l'àmbit oral. Pensem que això enriqueix la llengua.

L'estudi que aquí us presentem se centra en una localitat d'aquest àmbit meridional, Crevillent, situada a la frontera lingüística sud i paradigma d'aquella suposada barreja que comentàvem adés. La quantitat de vocabulari que ha desaparegut o desapareix a l'hora d'ara és immens: centenars de paraules han passat a l'oblit en poques dècades i són recordades únicament per parlants de la tercera generació.

Evidentment, no és la interferència del castellà, ja esmentada, la causa única d'aquest gran col·lapse del nostre lèxic: els canvis accelerats en la nostra societat i la desaparició dels oficis tradicionals hi tenen bona part de culpa. El lèxic dels llauradors n'és l'exemple paradigmàtic. Com que les dimensions d'aquest estudi han de ser per força ben reduïdes, hem decidit d'acotar i limitar-nos a fer un estudi d'algunes paraules de vocabulari general, tot deixant per a treballs ulteriors estudis detallats de vocabularis específics, com és ara el del camp i d'altres oficis antics. És, doncs, un tast de lèxic, ben minse però prou significatiu per retre compte del que ens hem deixat en el camí.

Hem anomenat aquest estudi «Vocabulari antic de Crevillent». Vejam ara quina mena de mots hem inclòs dins aquesta denominació. Els podem encabir en tres apartats:

1) Bona part són paraules desconegudes per la majoria de les persones de les generacions més joves (com més joves els parlants, generalment, més desconegudes són les paraules), que hem recuperat en graus diversos d'arraconament o fossilització, indicats en cada cas particular. Són paraules patrimonials normatives (o que potser haurien de ser-ho en alguns casos), ben vives en molts indrets del domini lingüístic català, i ben útils per a demostrar —atès el temps, relativament breu pròxim en què eren d'ús general a Crevillent—, que la desmembració dialectal i la castellanització brutal del nostre vocabulari és molt recent. Són aquestes: *ací, aixeta, aliacà, bocí, boleta, bolquers, botó, caixa dels pits, catí, catxapet, cercadit, cuca, desbellussar-se, escurçó, habitança, lleixiu, llevar, ma, majora, melsa, omplidura, pelfa, pomell, regle, samorejar, so, tió*. Dins d'aquestes n'hi ha algunes que ningú ja no fa servir i han quedat a la memòria d'alguna informant isolada, que les recorda en boca de l'àvia.

2) Algunes són localismes no registrats encara a cap diccionari o desconegudes arreu del domini lingüístic, que en alguns casos poden ser arcaïsmes respecte de la resta de la llengua, i que es troben en la mateixa situació precària que les anteriors: únicament vives entre parlants de tercera generació. Són aquestes: *agaejo, aseria, maús, palleta, pelatge, porrut, queixalera, serro, vell de palla*.

3) Per últim hi hem inclòs també algunes paraules que són encara d'ús general a Crevillent, però que hem volgut assenyalar per tractar-se d'arcaïsmes notables respecte del conjunt de la llengua catalana o bé formes dialectals interessants. Són aquestes: *atreçar, cango, congret, entregue, manyaco, mindola, moceguello, rossat*.

Evidentment, per motiu d'espai, hem deixat fora gran quantitat de mots ben significatius. Tanmateix,ensem que la mostra que us oferim és prou ampla per donar una idea del lèxic que hem perdut i que continuem perdent a l'hora d'ara.

VOCABULARI

Ací. Adverbi desconegut a Crevillent, on el díctic de primer grau és *aquí*. L'hem trobat fossilitzat a la frase feta *cama ací, cama allà* 'a cavall de', ben poc usual de sentir. També ens hi hem topat en una cançoneta popular, que fins ara només hem pogut documentar d'una sola informant: *Arrima pac ací, / que el llançol és estret / i a la mitjanit / no digues que tens fret*.

Agaejo. Substantiu que únicament es fa servir en l'expressió *fè l'agaejo* 'burla humiliant que es fan els hòmens, consistent a immobilitzar-ne un entre uns quants, baixant-li els pantalons i tocar-li els genitals, o escopir-hi i restregar-hi terra'. És paraula de l'argot masculí. Es dona el cas que la major part del jovent, per etimologia falsa, ha transformat *agaejo* en *abaejo*, i la frase *te faig l'abaejo* es diu per a fer riure els xiquets, amb el sentit d'immobilitzar-los i fer-los moltes *cuscanelles*, de manera que el significat primitiu (i la forma primitiva del mot) tan sols els coneixen els hòmens grans. No es troba al *DCVB* ni a cap altre diccionari.

Aixeta. Mot que, indefectiblement, és associat pels parlants de Crevillent al lèxic de la gent antiga. Resulta curiós constatar que la majoria de les persones, a poc que reflexionen sobre com parlaven els avis, sempre comencen assenyalant aquesta paraula. Sembla que és associada en alguns casos a l'aixeta de fusta que duïen les bótes del vi.

Aliacà. 'Icterícia'. Quan érem menuts, el pare ens recomanava que no ens abrigàrem amb excés: *va a eixi(r)-te l'aliacà*, ens deïa. La relació exacta entre la malaltia concreta i la paraula restava ja esvaïda. La mateixa fortuna pateixen altres noms de malalties ben coneguts a Crevillent: *la pigota*, *la pallola*: mentre que la gent gran els fa servir amb tota normalitat, els parlants més jòvens coneixen les paraules, però moltes voltes no saben a quina malaltia fan referència, i castellanismes com ara *sarampió* les arcaïzen dins un coneixement exclusivament passiu.¹

1. Pel que fa a la *pigota*, hi ha qui la identifica amb la marca, al muscle, d'una vacuna que es posaren a la infantesa, però no amb la malaltia que va motivar la vacunació. No cal dir que tothom sap ben bé quina malaltia és la *viruela* i que no sempre els parlants estableixen la relació val. *pigota* = cast. *viruela*.

Aseria. ‘Sensació de set molt forta, ressecament del gargamell’. Mot conegut únicament per parlants de tercera generació, derivat d’*ase*. Aquest últim mot se sent cada volta menys al parlar quotidià, on triomfa *burro*, però no és encara del tot obsolet.² No es troba al *DCVB* ni a cap altre diccionari.

Atreçar. [atresá]³ Verb que únicament apareix com a auxiliar de *córrer* en l’expressió *atreçà a corré* ‘arrencar a córrer’. És d’ús encara ben corrent a totes les generacions. De significat equivalent hem constatat també a Crevillent *apretà a corré* i un molt més esporàdic *atiçà a corré*. Es localitza també a Elx⁴ i al Vinalopó Mitjà (Montoya 1989: 125).

Boci. Aquest mot presenta a Crevillent exclusivament el seu significat etimològic: ‘galta inflada, plena de menjar’. Coromines (*DECat*) n’assenyala l’origen, un llatí vulgar *BUCCĪNU(M)** derivat de *BUCCA(M)*, en llatí col·loquial ‘mossada’ o ‘boca plena de menjar’, i diu: «No em consta que en terres valencianes s’usi en el sentit ampliat de ‘tros no gaire gran de qualsevol cosa’ (de fusta, paret, camí, etc.)», cosa que és certa, a l’hora d’ara, en el cas de Crevillent.⁵ Tornant al seu origen, nosaltres observem la relació entre el llatí *BUCCA(M)* ‘galta, boca’, i *BŪCĪNA(M)* ‘banya, corn, botzina [instrument de vent per a fer senyals]’ (*DLC*): l’acció de fer sonar la trompeta obliga el trompeter a inflar les galtes. Destaquem que en llatí hi havia l’expressió *BUCCAS INFLARE* ‘inflar les galtes [per a bufar o en senyal d’ira]’ (*DLC*).

Boleta. ‘Mena d’impost, tribut o ofrena’. Únicament apareix fossilitzat a la locució *la Boleta (d)el Qu(e)ixal*, nom d’una festivitat tradicional de les escoles, en la qual els pares dels xiquets duïen un present als mestres, i que se celebrava l’últim divendres del mes d’octubre, tot just abans de Tots Sants. La nostra interpretació del terme *boleta* en aquest sintagma l’hem feta a partir d’un document de Monfort (Vinalopó Mitjà) de finals del segle XVII, aportat per Montoya (1986: 110), consistent en un fragment de comptes on s’alternen català i castellà i on aquesta paraula sembla un catalanisme clar al mig de la redacció en castellà: «de la *boleta* de Ginés Cerdà, de medio cahiz, se le quitó el medio cahiz y se dio al jurado 60». Al *DCVB* tenim per a *boleta* el significat ‘Bitllet acreditatiu (en el segle XVII i següent)’, d’on potser de-

2. L’hem sentit utilitzar com a insult i també com a segon terme de comparació: *com un ase* ‘molt gran’.

3. En alguns parlants, en la conversa ràpida, la *e* pretònica d’aquest mot sona pràcticament com una *a*.

4. Vegeu la cançoneta popular (dins Peral *et alii* 1988: 223): «s’asoma Batiste / per el finestró, sí senyor! / els tirà una safà d’aigua / i *atressen a córrer* / tots pel carre’o, plom!».

5. A Elx, en canvi, Segura (1998: 11) recull l’expressió «fer-se una cosa a mil bocins», que sí que mostra l’existència al sud valencià del significat ‘tros petit’.

riva l'expressió crevillentina.⁶ El *DCVB* fa derivar el mot d'un mot castellà *boleta* i, tanmateix, a l'entrada *butlleta*, que sembla una variant de la mateixa paraula ('albarà expedit oficialment', diu la definició), dóna com a equivalent castellà *boleto*.

Bolquers [bolkéts]. A l'hora d'ara únicament sentirem aquest mot en la seqüència *xiquet de bolquets*. Les persones grans, però, —que són precisament les que més fan servir aquella expressió—, encara entenen per *bolquet* una peça de roba amb la qual s'emboïcaven antigament els xiquets, que era subjectada amb una faixa. Als bolquers moderns, tanmateix, els coneixen com a *elos*⁷ o *panyals*; aquesta última denominació, com calia esperar, és la més estesa entre el jovent. Pel que fa a la pronúncia del mot, en la forma plural que apareix en *xiquet de bolquets*, el fet que la combinació consonàntica final *-rs* sona a Crevillent *-s*, i que als finals en *-rs* la dental és moltes voltes ben feble, ha afavorit la interpretació de la paraula com a fals diminutiu. Del plural *bolquets* es forma el singular *bolquet*, que hauria substituït la forma primitiva *bolquè*.

Botó. 'Disgust molt fort, plorera, especialment d'un xiquet'. Documentat per *DCVB* al Maestrat, Castelló i València. És paraula que fan servir generalment els grans.

Caixa dels pits. [ká]aspits] 'tòrax'. El *DCVB* recull *la caixa del pit*. És mot utilitzat únicament per la gent gran.

Cangol-a. Adjectiu aplicat a les persones molt velles de manera despectiva: *auelo cango*, *auela canga*. Apareix únicament en aquests sintagmes i desproveït d'un significat concret, sols amb la connotació de burla. Hi ha una cançoneta d'escarni que diu: *auela canga, cames de figuera*.⁸ No l'hem trobat a cap diccionari, i tan sols ens atrevim a apuntar una possible relació amb les formes *càngola/cànguela* recollides pel *DCVB* com a pròpies de Castelló, amb el significat de 'ninet o retall de paper que pengen a l'esquena de qualcú per fer-ne befa'.

Catí. Del llatí *CĀTĪNU(M)* 'plat, plata' i 'buit natural' (*DLC*). Mot conservat a la toponímia, del qual els parlants desconeixen el significat. A la serra de Crevillent

6. Amb posterioritat ens hem assabentat, per informació del senyor Joan-Carles Martí, de l'existència a Elx de l'expressió «pagar la bola» referida a un permís concedit per a poder menjar carn en Quaresma.

7. Denominació mampresa potser d'alguna marca comercial que no hem pogut identificar.

8. Segons informació del senyor Joan-Carles Martí, constatem una forma semblant a Elx: *auelo caco*, que una persona jove d'aquesta població diu haver après de l'àvia.

hi ha *la costera (d)el Catí*, senda costeruda que, tot partint de la zona anomenada *el Marxant*, en el vessant sud-oriental de la serralada, el travessa i forma un port per a arribar al vessant nord-occidental. La senda fa cap a una fondalada que apareix als mapes amb el nom de 'la Hoya' (o catalanitzat, 'la Foia').⁹ Els crevillentins n'han adoptat la denominació castellana i en diuen *la Hoia*, mentre que conserven el nom antic per a referir-se a la costera, però no relacionen en absolut aquella foia amb el nom *Catí*. Tanmateix, el fet que antigament *la Hoia* és deia *Catí* i que la costera ha conservat un nom que no li corresponia pròpiament, ens és confirmat per un periòdic no identificat, sense data, però ben possiblement de 1929, que, tot explicant la història de l'església del poble amb motiu del centenari de la consagració (1829), diu: «Se obtuvo permiso para cortar los pinos necesarios para el andamiaje, y se llevaron todos de *la Hoya de Catí*».¹⁰

Catxapet. El *DCVB* ens diu que un *catxap* és un 'conill jove, que encara és petit' i recull el mot a diversos indrets dins el català occidental. A Crevillent el significat del mot és totalment desconegut pels parlants, però tots coneixen els terrenys anomenats *Catxapets* o *el Catxapet*,¹¹ que és el nom de diverses zones ben extenses —antigament de conreu en bona part, avui pràcticament ermes— situades als afores del poble, en direcció a Albaterra i Catral. Segons Coromines (*DECat*), és un mot que apareix exclusivament a la zona mossàrab del domini català, i és equivalent a l'oriental *llorigó*. Fa també referència aquest autor a l'existència en portuguès de *cachapo* a l'Alemtejo (també zona mossàrab) en contrast amb *caçapo* de més al nord, i en castellà el verb, registrat a Andalusia, *acachaparse* (i *(a)gachapazo*) en contrast amb *agazaparse* (i *gazapo*) del castellà normatiu. Tot això dóna idea que la forma *catxap* potser entrà al català a través del mossàrab. A Crevillent existeix també l'adjectiu *acatxupat* 'decaigut', no registrat pel *DCVB*,¹² que hi pot estar relacionat. Coromines explica que no hi ha documentació antiga en català de *catxap* i dóna, com a primera citació, una de Barcelona (any 1715), però amb interrogant. A Crevillent hem trobat la documentació més antiga del mot fins ara, com a cognom d'un morisc,¹³ a l'Arxiu Parroquial (Llibre de Matrimonis), el 18/6/1567: «Lo matex dia desposi

9. El gran geògraf nostrat, en Vicenç M. Rosselló i Verger, va visitar Crevillent el juny de l'any 2002, i estava molt interessat a visitar i fotografiar aquesta foia. El vam dur amb el nostre vehicle particular, pujant per la carretera del Fondó, a l'ombria de la serra, i per una pista forestal en condicions pèssimes que duu al punt més alt, la Vella. Va ser en aquest recorregut que en Vicenç M. Rosselló ens va indicar el significat perdut del mot *Catí*.

10. A l'article «Foto comentada», de la revista local *Harmonia*, juny de 1994, 103, 12-13.

11. Als mapes de l'exèrcit hem pogut llegir també la forma *Cachap*.

12. Coromines també recull, a l'article *catxap*, el verb «*Acatxupar* (a algú). Amorrar-lo, baixar-lo contra terra».

13. Fins l'any 1609 Crevillent va tenir una població majoritàriament morisca.

y veli yo ju^o (l?)adi criat de (ca)ch^{ap} major ab joana criada de ju^o cach^{ap} major fon padri llois alenda y sa muller cristians uells.» El topònim crevillentí *Catxapet/Catxapets* té el seu origen ben possiblement en aquest antropònim. I el cognom (o antic malnom) morisc pot voler mostrar que aquest possible mossarabisme havia estat conservat per la població arabòfona del nostre territori, d'on va passar al català.

Cercadit. ‘panadís, inflamació del cap del dit’. El *DGLC* anota les formes ‘cercadits’, ‘rodadits’ i ‘voltadits’ amb el mateix significat. És un mot conegut únicament per la gent més gran.

Congret. ‘Pasta dolça, de forma allargada, com una barreta de pa’. El *DCVB* localitza el mot a Balears i València. La tercera pasqua de l’any litúrgic (Pentecosta) és coneguda a Crevillent entre la gent gran com a *Pasqua de(l)s congrets*, perquè és tradició de fer per a aquest dia uns *congrets* més grans que els habituals, de *matalafua* (‘matalafuga’). Hi ha predilecció per l’ús d’aquesta paraula en diminutiu, però no és desconeguda la forma no sufixada *congre*. Així apareix sempre a l’expressió vulgar *un pall d’ous i un congre!*, que al·ludeix als genitals i que es fa servir com a forma grollera de negació, més expressiva encara que la forma abreviada *un pall d’ous!* El significat original del mot ‘congre’, desconegut a Crevillent, és el de ‘peix de l’espècie *Conger conger*’, i va ser adaptat translaciaciament a la pasta per la seua forma allargassada, que recorda la d’aquest peix, amb cos allargat com el d’una serp. Però restaria per explicar com és que la paraula era coneguda a Crevillent i a altres llocs d’interior (Crevillent té grans buits de vocabulari pel que fa als noms de peixos, entre ells aquest mateix). Pensem que, si bé ara el peix és poc conegut fora de la costa, antigament es degué consumir a tot arreu, com a saladura, juntament amb altres que encara són ben populars, tal com mostra un llistat de quemenjars d’una botiga propietat de la Casa de la Vila de Calaceit (el Matarranya), de l’any 1620: «*Mojama, bacalao, congrio, sardinas, atún en salazón...*».¹⁴

Cuca. ‘Monstre amb el qual es fa por als infants’. Únicament li hem sentit el mot a una persona gran que recordava que la seua àvia mirava de fer-li por amb la *cuca mala*.¹⁵ A nosaltres ens fa venir al cap el nom d’un monstre del bestiar del Corpus, conegut a Tortosa per la *cuca fera*.¹⁶ A la documentació oriolana del XVII trobem

14. A una revista local de Nonasp, *L'Eixam*, 2002, 12.

15. Segons ens explicava, tot seguit de mirar d’espantar-la amb això, perquè no esquera de casa amb les amigues, l’àvia li deia que la «cuca mala» era «un caragol que puja per la paret».

16. A banda del mot *bubo*, que era el nom del brúfol a Crevillent, i que també s'utilitza, encara actualment, en el sentit de ‘personatge imaginari amb el qual es fa por als infants’, es feia servir amb aquesta mateixa

el mot *cucasala*, en el context de les festes dedicades a les santes Justa i Rufina de l'any 1613, i amb un sentit potser de 'cucanya' (Abad 1994: 212). El mot *cuca* és desconegut pel conjunt dels crevillentins, en qualsevol accepció.¹⁷

Desbellussar-se. 'Desenvolupar-se, créixer una planta'. Anotat per Reig (1999) com a transitiu, amb el sentit de 'ajudar a superar els problemes propis de la primera etapa de la vida i que les persones o els animals que fa poc temps que han nascut adquirisquen forces per a valdre's per ells mateixos'. Mot que el jovent desconeix.

Entregue. 'sencer'. Forma d'ús normal entre tota la població catalanoparlant de Crevillent, Elx, Santa Pola i Guardamar. Sembla un arcaisme conservat en la zona extremomericional del domini lingüístic, procedent del llatí INTÈGRU(M).

Escurçó. Mot caduc, que a Crevillent únicament es conserva amb un sentit metafòric no testimoniats als diccionaris: 'xafarder, persona que es fica allà on no la demanen'. El significat propi hi és desconegut per complet.¹⁸ Segura (1996) recull el mot a Alacant amb el seu significat original.

Habitança. 'Habitaclé'. Registrat per Coromines (*DECat*). Mot utilitzat sols per la gent gran, molt poc freqüent de sentir.

Lleixiu. Mot desaparegut de la parla de totes les generacions, encara que algunes persones grans recorden haver-lo sentit de jòvens, aplicat a una mena de cendra que es feia servir per a fer sabó. Per a referir-se al lleixiu actual hi ha el castellanisme *le/x/ia*.

Llevar. Un grup de verbs relacionats semànticament que ha estat especialment castigat per la castellanització a Crevillent són *traure/llevar*, *dur/portar*, *endur-se/emportar-se*. 1. *Emportar-se/endur-se* hi són desconeguts. 2. En la parella *dur/portar* s'ob-

finalitat *el samarraco*, que bé podria tenir a veure amb el temut personatge de l'home del sac (*el tio sacasaín* a Múrcia, *sacamantecas* en castellà), però que a nosaltres també ens recorda un altre monstre del bestiarí festiu català, en concret *lo Marraco* de la ciutat de Lleida. Per a completar aquesta galeria de monstres, farem notar que hem sentit a una mare jove del Camp d'Elx (en concret de la partida d'Atzavares) fer servir *el morusso* amb els fills.

17. Fins i tot el conegut refrany «a l'estiu tota cuca viu» a Crevillent és «en estiu tot el món viu», i la cuca de llum és el «cuc de llum».

18. Recordem com a finals dels anys 80 del segle passat, s'emetia per TVC una sèrie d'humor britànica que duia per títol *Black Adder*, i que havia estat doblada al català amb el títol de *L'Escrucó Negre*. A Crevillent, algunes persones que veien la sèrie relacionaven aquest nom, lògicament, amb el significat de 'xafarder'.

serva una competència que ha dut el primer a desaparèixer del parlar dels jòvens, substituït totalment per *portar*; en persones que ultrapassen la seixantena encara es conserva 'dur' en un ús residual, únicament en infinitiu i en participi (en temps verbals composts), en concurrència moltes voltes amb *portar*. 3. *Traurel·llevar* han desaparegut de Crevillent, substituïts pel castellanisme *saca(r)* i per *fugi(r)* ('apartat, llevar'); el primer no ha deixat rastre, i això pot ser indicador d'una interferència ben antiga del *sacar* castellà; contràriament *llevar*, que està també absent com a verb viu del nostre parlar, hi sura discretament, entre *saca(r)* i *fugi(r)*, en alguns usos molt especialitzats que han pervingut fins a l'hora d'ara en persones grans, i que no permeten als parlants reconèixer-lo com a forma autònoma que es pugui aplicar a altres contextos: l'expressió *lleva(r)-li la pell a algú* ('criticar') —que també ara se sent ja *saca(r)*—, i *lleva(r)-se el gust*, que fins ara únicament hem sentit en una ocasió, en la frase següent: *da-me* (una teronja) *que me lleve el gust*. Tenim notícia que a Elx, on també ha desaparegut aquest verb, es localitza com a fòssil en altra expressió: *això no m'ho lleve del cap*.¹⁹

Ma. 'Aigua' en el llenguatge dirigit als xiquets. Documentat pel *DCVB* a València. És un arabisme. *Vols ma?* era la frase que feien servir les mares fa unes dècades per a preguntar a les criatures si volien aigua. La paraula semblava oblidada i les mares jòvens ja no la fan servir, tanmateix una nova circumstància ha fet reviscolar el seu record entre algunes persones: l'arribada massiva d'immigrants magribins a Crevillent, que porten aquest mot com a propi del seu parlar.²⁰

Majora. Aquest mot, amb el sentit de 'àvia' havia estat recollit per Veny (1998: 73) com a exemple de lèxic característic d'Eivissa. També la recull el *DCVB* al mateix lloc. Sembla que antigament va ser més general, si ens atenim a la recialla extraordinària que presenta la cançoneta següent, conegudíssima a Crevillent: *serra, serra, serrado(r)*, / *la majora està en el forn / en veni(r) li portarà / (de) sopetes i de pa, / i en el tall del talla(d)o(r)*, / *serra, serra, serrado(r)*. La cançó forma part d'un joc que es feia als infants: l'adult feia seure el xiquet a cavall dels seus genolls, de cara a ell, l'agafava dels bracets i *l'angrunçava* cap arrere i cap avant al ritme cadenciós de la cançoneta. Ens atrevim a dir que gairebé cap crevillentí la desconeix i, tanmateix, ningú sap dir què és una *majora*. Observem també a la mateixa cançó altres recialles

19. Informació del senyor Joan-Carles Martí i Casanova.

20. Unes classes elementals d'àrab impartides per iniciativa del Casal Jaume I de Crevillent durant el curs 2001-02 van fer recordar a algunes persones aquesta paraula que les mares els dirigien en la seua infantesa. Al mateix temps, els magribins que habiten majoritàriament la zona sud de la població van donar a conèixer l'origen àrab del mot a algun comerciant crevillentí de la zona, que també el tenia desat entre els records de quan era un xiquet.

interessants: el manteniment a *serra(d)or* de la *-d-* intervocàlica, que a Crevillent és sempre muda —fenomen que potser aquí fóra de més fàcil explicació si interpretem aquest segment com a *serra d'o(r)*—, i el substantiu *talla(d)o(r)* ‘carnisser’ (v. DCVB), desconegut a la nostra població.

Manyaco/-a. ‘Xiquet/-a’, ‘xiquet/-a malcriat’, ‘persona que actua com un xiquet’. S'utilitza moltes voltes amb sentit despectiu, que queda atenuat si es fa servir en diminutiu: *manyauquet*, equivalent a *xiquet de bolquets* o *xiquet menu(d)et*. Paraula ben viva, fins i tot entre els castellanoparlants. Recollit pel DCVB a Crevillent, el Pinós i Guardamar. Com a mínim arriba fins a Alacant (Segura 1996: 207). A l'Horta d'Oriola ha perviscut com a substrat.²¹ En són derivats: *manyaqueria* ‘mainada, canalla, grup de *manyacos*’, *amanyacat* ‘que es comporta com un xiquet’, *manyaca(d)a* ‘acció irreflexiva, pròpia d'un xiquet’.

Maús. ‘Muntanyar erm, penya o terreny que no val per a conrear’. Mot utilitzat sols per la gent gran, molt poc freqüent de sentir. No registrat a cap diccionari.

Melsa. ‘Flema, apatia’. Conegut tan sols en expressions com ara: *quina melsa!*, aplicada a persones que actuen amb una tranquil·litat excessiva, despreocupant-se d'allò que han de fer. El sentit propi ‘òrgan vascular situat en l'hipocondri esquerre’ (DGLC) és desconegut, i fins i tot entre persones grans hem sentit el barbarisme *basso*.

Mimfla. Adjectiu aplicat exclusivament a la boca: *boca mimfla* ‘boca xuclada, amb els llavis cap a dins, pròpia de persones molt velles’. És mot conegut sols per gent molt gran. No registrat a cap diccionari.

Mindola. ‘Membre viril’. Utilitzat també com a insult, ‘babau, ximple’. L'origen és el mot llatí, ben clàssic, MENTŪLA(M), amb un desplaçament de l'accent potser com a recurs expressiu, talment com apareix també a la forma crevillentina, amb el mateix significat, *pa/x/aro*, que ha estat presa del castellà. Potser influeix també la prosòdia d'altres sinònims, que tenen a més altres recursos expressius (la vibrant múltiple i el diminutiu llatí respectivament): *pixorro*, *pilili/pelili/pilila*. Aquesta última

21. Com a mostra de la vitalitat que, a l'hora d'ara, té *mañaco* al parlar castellà-murcià de l'Horta d'Oriola, copiem aquest fragment de notícia apareguda al diari *Información* d'Alacant, el dia 28/5/03, p. 1 del suplement *Vega Baja*, que feia referència a una agressió per part d'un grup d'adolescents a l'alcalde de Formentera: «La máxima autoridad municipal calificó al grupo de agresores como “una banda de *mañacos* que se divierte rompiendo y pegando al primero que se encuentran por delante”».

també té un origen llatí: sembla que procedeix del diminutiu de PĪLA(M) ‘pilota, bola’ (testimoniat a l’antiguitat: PĪLŪLA(M)) o potser de PĪLV(M) ‘javelina’.

Moceguello. [moseyéλο] esporàdicament [museyéλο] ‘rata penada’. Mot que ha estat considerat un mossarabisme (Sanchis 1987: 123), juntament —entre d’altres— amb *tomello*, *regomello* i *faratxo*, també coneguts a Crevillent:²² Atenent a l’etimologia del mot, un llatí tardà MŪRE(M) CAECŪLU(M), que igualment donà el castellà ‘murciélagó’, fem servir la grafia *c*, en comptes de *ss*, que trobem al *DCVB*. És paraula de coneixement general, fins i tot entre les generacions més jòvens, i l’hem sentida utilitzar freqüentment com a insult.

Omplidura. [ompliúra] ‘embotit’. Mot que pateix la competència forta del sinònim *embotit*, i és més fàcil de sentir entre persones majors.

Palleta. ‘Estel fugaç’. Mot conegut sols per la gent gran. Un informant ens va explicar, tot parlant d’aquesta paraula, que, antigament, a *el Sala(d)a(r)* (zona de marjal propera a la llaguna de *el Fondo*, al sud del terme de Crevillent), es cremava *carris* i de les fogueres saltaven espurnes de palla ardent, la qual cosa va propiciar la identificació d’aquells meteors amb aquests encenalls, per la semblança que hi ha entre ells.

Pelatge. El trobem a l’expressió *fa mal pelatge* ‘fa mal temps’. També es pot aplicar al mal caire que pren un assumpte qualsevol, o al mal aspecte que presenta una persona o animal. Encara que potser ens trobem simplement davant del pelatge (‘pèl d’un animal’) derivat de pèl, no descartarem un origen diferent, que ha provocat una homonímia: a partir del llatí PĒLĀGU(M) ‘alta mar, mar oberta’ (*DLC* i *DECat*).²³

Pelfa. ‘Ventositat pudenta i silenciosa’. El significat propi d’aquest mot (‘Teixit que té pèl en una de les seves cares o en totes dues’, *DGLC*) és desconegut a Crevillent,

22. Nosaltres afegim a aquest llistat els mots crevillents següents: *nabello* ‘copró’, *sarnatxo* ‘recipient de llatà’, *ardatxo* ‘mena de planta’, que creiem més aviat aragonesismes, com sens dubte ho és també *ca(d)illo* ‘xiquet/-a molt viu, tribulet’. A Casp és present encara el mateix *cadillo*, en sentit propi: ‘cria de gos, cadell’ i també ‘flor de l’olivera’. Un altre aragonesisme pot ser *toruro* ‘cúmulus, núvol espès i blanc’.

23. Vegeu l’ús que en fa el poeta Andreu Febrer, en un text que permet de relacionar el significat de ‘mar’ amb el concepte de ‘brau, ferotge, fort’ (Febrer 1951: 91): «Pus qu’estorts suy del lach de la mar fonda, / Mayre de Dieu, reclaman vostra ajuda, / mos genols flechs, ab cor ferm qui no-s muda, / rendi merces a vos, pura flor monda, / qui-ns havetz trays de perill ten salvatge / de l’aspre mort e de l’aygue preyon, / o[n] forem tuyt cabuçat ins al fon / quan vos, Verges, nos trasques del *pelatge*».

així com el mot ‘vellut’, i totes dues paraules han estat substituïdes pels barbarismes *felpa* i *terciopelo*. La paraula *felpa* es manté únicament amb aquell significat metafòric escatològic, i encara aquest ús és ja ben poc freqüent de sentir. Curiosament el llenguatge escatològic ha fet perdurar algunes paraules que queden arraconades en el seu sentit primitiu. Així, una boleta de moc és una *píndola*, paraula que fora d’aquest sentit ja no s’utilitza; però també pot ser una *piula* o una *pansa*, mot que, si bé la gent gran sap perfectament que és, en principi, un gra de raïm sec, la generació més jove identifica, generalment, tan sols amb aquest significat metafòric. Un altre exemple és el mot *pastís*, que fins i tot els parlants de tercera generació han substituït per *pastel*, i que es conserva amb el significat de ‘empastifada, vòmits o excrements de xiquet’.

Pomell. ‘palmell de la mà’. El *DCVB* la dona com a forma de Solsona, Ascó i Ametlla, i variants fonètiques a Maella (*pumell*), Vombodí (*plomell*), Gandesa, Bot, Tortosa, Amposta (*paumell*). A Crevillent, fins ara, únicament l’hem sentit en una ocasió, a una dona gran, que explicava com l’avia li deia que havia de posar al dinar la sal que li cabés en *el pomell de la mà*, tot posant la mà còncava, amb els dits cap amunt. Les generacions joves desconeixen la paraula completament.

Porrut. ‘Garrot, gaiato’. No figura a cap diccionari. Paraula desconeguda per la major part de la població, tot i que ha quedat fossilitzada en un malnom, ben conegut al poble: *el Porrut, es Porru(d)es*. Tot i la desaparició del mot del parlar, encara es pot trobar alguna persona gran que el fa servir. Així, dir *lleves porrut* equival a ‘rebràs llenya’. Vegeu-lo a la cançoneta següent: *Ja te d(e)ia jo, / ja te d(e)ia jo, / que no te casares / en un fila(d)o(r), / en un fila(d)o(r). / Llega la se(t)mana, / llega la se(t)mana / borratxo perdut, / i a la seua dona / la mata a porrut*.

Queixalera. [kiˈjaléra]. Anotada pel *DCVB* com a forma pròpia de Crevillent amb el significat de ‘muntant de porta’. Únicament l’hem sentida utilitzar, de manera espontània, a una dona gran. La recerca en altres persones grans ha estat moltes voltes infructuosa: o bé no els sonava la paraula, o bé sí que l’havien sentida, però no tenien molt clar a quina cosa es referia exactament. No era en absolut el cas d’aquella senyora abans esmentada, que la va fer servir de la manera més natural i amb un significat ben clar: ‘allà on la fulla de la porta s’uneix a la paret per les frontisses’.

Regle. L’escola ha empès aquest mot a desaparèixer i l’ha substituït per *regla*, però encara hem pogut sentir-lo a una frase feta: *igual és un regle si no està tort*, que es fa servir com a contestació quan algú manifesta indiferència tot dient ‘és igual’. En el vocabulari dels fusters hem constatat que *regle* és encara viu, amb el sentit de

llostó, 'qualsevol tros de fusta recta per a traçar una línia', i ens feren l'observació que, si aquest *llostó* portava ratlletes i numeració, ja no era un *regle*, sinó una *regla*. El *DGLC* replega únicament la forma *regle*, i el *DBL* fa constar, com a observació 'noteu que es tracta d'un mot masculí'; tanmateix, el *DCVB* ofereix la forma *regla* amb el mateix significat que *regle*, i dóna un testimoni de l'any 1284.

Rossat. 'Rostit' Aplicat al pollastre fet al forn: *pollastre rossat* 'pollastre rostit'. Era mot ben usual fins fa ben poc, i encara se sent esporàdicament entre la generació més jove. És el participi d'un verb **rossar* que no hem documentat enlloc, del qual es pot derivar el més conegut 'rossejar' ('Tirar a ros, ésser més o menys ros' *DGLC*).²⁴

Samorejar. 'Eixamorar, eixugar-se la roba estesa'. Paraula que únicament coneixen algunes persones grans.

Serro. [séro] 'Sensació de set i ressecament de la gargamella, que hom té quan ha menjat molt i begut massa alcohol'. Paraula que coneix i fa servir ja molt poca gent. No l'hem trobada a cap diccionari.

So. Paraula desconeguda a Crevillent, però que ha quedat fossilitzada: a) en una frase feta: *sinse tro ni so*; b) en un refrany: *xaramita*²⁵ *paga(d)a fa mal so*; c) en una cançoneta de Nadal: *la Mare de Déu, / quant era xequica, / anava a costura / en un llibre d'or, / e(l)s àngels li canten / i el rei li fa so, / terongetes li tiren / de l'alta(r) majo(r), / sabeu qui se's tira? / el Nostre Senyo(r)*.

Tió. Aquesta paraula ha desaparegut totalment del parlar de Crevillent, però hem pogut rescatar el testimoni d'una dona d'uns setanta anys que recorda que l'àvia la feia servir amb tota naturalitat. El mot va aparèixer quan a aquella senyora li férem un qüestionari que ens va passar el doctor Joan Veny, per tal de resoldre alguns dubtes de cara a la publicació de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*: a la pregunta de si li sonava *tió*, ens va respondre, amb gran sorpresa per part nostra, amb les frases que li havia sentit dir a l'àvia quan era menudeta, com ara: *saca el tió eixe* (del foc), *que m'està fumant la dina*.²⁶ Ningú més ens ha donat raó d'aquesta paraula. No trobem tampoc cap substitut del desaparegut *tió*. El que sí que sentírem dir, amb

24. A títol de curiositat, apuntarem que a Callosa de Segura, poble castellanoparlant de l'Horta d'Oriola, hi ha, des de fa molts anys, un rètol que anuncia una casa de pollastres rostits anomenada *El pollastre rosat* (sic). És possible que pertanyi a una persona provinent d'algun poble catalanoparlant proper.

25. En una ocasió també vam sentir dir, al mateix refrany, *guitarra* per comptes de *xaramita*.

26. *La dina*, 'el dinar'.

molta freqüència, és la frase *més negra que un tiçó* (del castellà *tizón*), amb dubtes també per part dels usuaris sobre què significa *tiçó*. El mot que semànticament més se li acostava actualment a *tió* és *brasa*.

Vell de palla. 'Espantaocells', 'ninot que es posava als carrers a la meitat de la Quaresma'. És expressió que tan sols coneix la gent gran. A Crevillent se celebrava antigament *el Dia (d)es Vells*, festa de la meitat de la Quaresma, en la qual la gent feia uns *monyicots* que vestia com si foren vells i velles i els col·locava al carrer. A Elx aquestes figures s'anomenaven *velles serres*,²⁷ i per força les hem de relacionar amb la tradició quaresmal de fer velles de cartró amb moltes cames que es van tallant a mesura que passen les setmanes. Reben noms diferents arreu de les nostres terres, i entre ells ens sembla interessant de destacar el de Mallorca: *sa jaià serrada*.²⁸ La festa es va deixar de fer a Crevillent aproximadament fa mig segle.

VICENT J. PÉREZ NAVARRO

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABAD 1994: Mercedes Abad Merino, *El cambio de lengua en Orihuela. Estudio sociolingüístico-histórico del siglo XVII*, Múrcia, Universidad de Murcia.
- DBL: *Diccionari Barcanova de la Llengua*, Barcelona, Barcanova, 1985.
- DLC: *Diccionari Llatí-Català*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993.
- FEBRER 1951: Andreu Febrer, *Poesies*, ed. Martí de Riquer, ENC.
- MONTOYA 1986: Brauli Montoya i Abad, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'Edat Moderna*, Alacant, Institut d'Estudis Juan Gil-Albert.
- MONTOYA 1989: Brauli Montoya i Abad, *La interferència lingüística al sud valencià*, València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- PERAL *et alii* 1988: M. Peral, R. Sempere, A. Mallebrera i S. Valero, *Cançonetes de fil i cotó*, Elx, Ediciones Radio Elche.
- REIG 1999: Eugeni S. Reig, *Valencià en perill d'extinció*, València.
- SANCHIS 1987: Manuel Sanchis Guarner, *La llengua dels valencians*, València, Eliseu Climent Editor.
- SEGURA 1996: Josep Carles Segura i Llopes, *Estudi lingüístic del parlar d'Alacant*, Alacant, Institut de Cultura Juan Gil-Albert.
- SEGURA 1998: Josep Carles Segura i Llopes, «Més de cent paraules d'Elx», *El Tempir*, 15, 8-20.
- VENY 1998: Joan Veny i Clar, *Els parlars catalans*, Palma, Moll.

27. Informació d'en Joan-Carles Martí, d'Elx.

28. Informació del senyor Miquel Adrover, de Campos.